

TÜRKİYE EKONOMİSİ

TÜRKİYE EKONOMİSİ

2008'E BAKIŞ

2007 yılı, hem iç siyasi gerginlikler, hem de dış ekonomik koşullarda meydana gelen olumsuz gelişmelerle önceki yıllardan ayrılmış ve 2008 için önemli ipuçları barındırmıştı. 2008 yılında da Türkiye gündemi benzer bir tablo oluşturmuş, ancak tüm gelişmelerin şiddeti daha yüksek olmuştur.

Yurtiçinde AKP'yi kapatma davası ile Ergenekon soruşturması gündemde olmuştur.

2008 yılının Mart ayında hükümetteki Adalet ve Kalkınma Partisine (AKP) yönelik açılan kapatma davası, mahkemenin Temmuz sonunda açıklanan Parti lehine kararına kadar gündemde kalmıştır. Öte yandan, Ergenekon olarak anılan soruşturma da iç siyasi belirsizlikleri arttırmıştır.

IMF ile sürdürülen üç yıllık stand-by programı Mayıs 2008'de son kredi diliminin de serbest bırakılmasıyla sona ermiştir. Hükümet ile 2008 yılı içinde IMF yeni bir program üzerinde uzlaşmamıştır.

Yurtdışında ise, ABD kaynaklı kredi krizi ön plana çıkmıştır.

ABD'de 2007 yılında konut fiyatlarının gerilemesi dolayısıyla riskli konut kredilerinin geri ödemelerinde sorunların baş göstermesiyle başlayan ve bu kredilere dayalı çeşitli türev enstrümanlar vasıtasıyla tüm dünya finansal piyasalarını etkileyen süreç, 2008 yılının Eylül ayında ABD'li önemli yatırım bankası Lehman Brothers'ın iflas kararıyla yeni bir dönemece girmiştir. Gelişmiş ülkelerdeki pek çok finansal kurum kamulaştırılırken, kriz kredi kanalıyla reel ekonomilere hızla yansımıştır. Gelişmeler, piyasaların liberal görüşün tanımladığı çerçevede işlerliği konusunda tereddütler oluşturmuştur.

Faiz dışı fazla hedefin altında kalmıştır.

Bu ortamda Türkiye'de, 2003 yılından beri kamu dengelerinde görülen iyileşme, 2007 yılının ardından 2008 yılında da önemli bir gelişme sergilememiştir. Yıl içinde yapılan kanun değişiklikleri ile bütçe dışındaki bazı gelir kaynakları bütçeye aktarılırken, faiz dışı bütçe fazlasının milli gelire oranı %3,5'e inmiş, Avrupa Birliği tanımlı kamu borç stokunun milli gelire oranı ise değişmeyerek %39'da kalmıştır.

Enflasyon hedefi yukarı revize edilmiştir.

Yılın ilk yarısında uluslararası emtia ve gıda fiyatlarındaki hızlı artış, son çeyrekte ise döviz kurlarının çıkışı ile enflasyon %10 seviyesinde gerçekleşmiştir. TCMB'nin enflasyon hedeflemesine geçtiği üçüncü yılın ortasında enflasyon hedefinin güvenilirliğini yitirmesiyle, orta vadeli hedef yukarı revize edilmek durumunda kalmıştır. Ancak, sene sonuna doğru talepteki daralma neticesinde, enflasyon azalma eğilimine girmiştir.

Milli gelir daralma trendine girmiştir.

Küresel finans piyasalarının gelişmekte olan ülkelere ilgisinin yoğun olduğu 2002-2006 dönemindeki hızlı büyümenin ardından, Türkiye'nin büyüme hızı 2007 yılında yavaşlayarak %4,5'e inmişti. 2008 yılında küresel krizin boyutunun

büyümesiyle milli gelirdeki büyüme %1,1'e gerilemiş, gayri safi yurtiçi hasıla 950 milyar TL olmuştur. Üretimdeki daralma trendiyle beraber, işsizlik oranı %10 civarından sene sonunda %14'e kadar çıkmıştır.

Cari açık 2008'in ikinci yarısında küçülme trendine girse de, yüksek seyretmeye devam etmiş ve 42 milyar \$'a çıkmıştır. Doğrudan yabancı yatırımlar ve özel sektörün sağladığı kredilerle sermaye girişi olurken, özel sektör yılın son aylarında net borç ödeyicisi konumuna geçmiştir.

Yılın ilk aylarındaki sınırlı faiz indirimlerinin ardından Merkez Bankası enflasyondaki artış neticesinde Mayıs ayında tekrar gecelik faizleri artırmaya başlayarak Temmuz ayında %16,75'e çekmiştir. Küresel krizin boyutunun büyümesiyle dünya finans piyasalarında oluşan sıkışıklık ve reel ekonomilere olan yansımalar neticesinde, Merkez Bankası Kasım ayında tekrar faiz indirimlerine başlamış, yıl sonunda gecelik faiz %15'e indirilmiştir.

2007 sonunda %16 civarında olan devlet iç borçlanma senedi faizleri, önce siyasi belirsizlik, sonra da uluslararası krizin etkisiyle yıl içinde %23-24 civarına çıktıktan sonra TCMB'nin faiz indirimleriyle sene sonunda tekrar %16 civarına inmiştir. Öte yandan, hisse senetleri piyasası 2008 yılını %52 oranında düşüşle tamamlamıştır.

Döviz kurları yıl içinde artan bir seyir izlerken, önemli bir oynaklık da sergilemiştir. Yılın ilk aylarındaki artışın ardından, Mayıs ayından itibaren yapılan parasal sıkılaştırmaya da paralel olarak TL'ye olan talep artmış, ancak uluslararası piyasalarda şiddetlenen kriz ile yılın son aylarında kurlar tekrar hızla yükselmiştir. ABD doları sene sonunda %31 artışla 1,52 TL'ye yükselirken, avro/TL kuru yılı %25 artışla 2,13 seviyesinde kapamıştır.

Cari açık yüksek seyretmiş, sermaye girişi yavaşlamıştır.

Küresel krize karşı TCMB faizleri düşürmüştür.

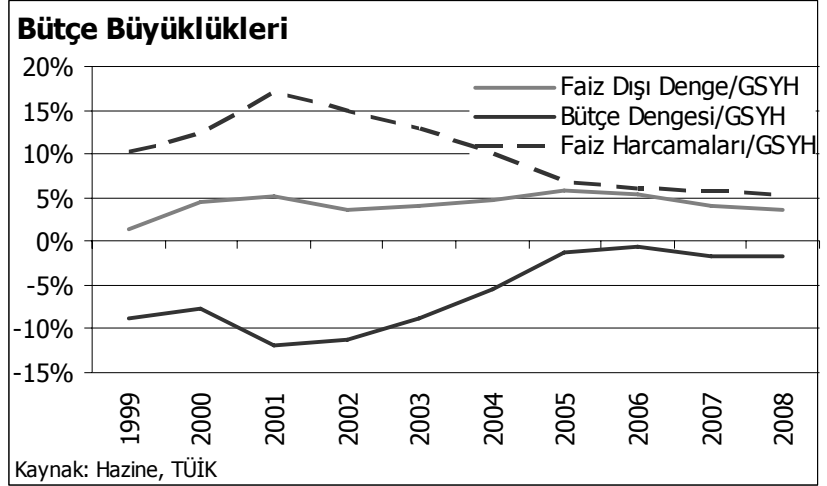
Faizler yıl içinde büyük oynaklık sergilemiştir.

TL yabancı para birimleri karşısında değer kaybetmiştir.

KAMU MALİYESİ

IMF programları mali disipline önem vermektedir.

Türkiye'nin IMF ile 1999 yılından beri yürüttüğü çeşitli stand-by programlarının temel politika araçlarından biri sıkı mali politikalarıdır. Programlar çerçevesinde, bir taraftan özelleştirme politikaları hız kazanırken, diğer taraftan bütçenin faiz dışı fazla vermesi ve kamunun borç yükünün azaltılması hedeflenmiştir. 2005'te yenilenen ve Mayıs 2008'de sona eren üç yıllık programın son iki yılında ise faiz dışı bütçe dengesinin hedeflenen performansı sergileyemediği görülmektedir.

2008 yılında faiz dışı denge hedeflenen seviyenin altında kalırken, borç stokunun milli gelirdeki payı değişmemiştir.

Milli gelirin daralma sürecine girdiği 2008 yılında, ağırlıklı olarak dolaylı vergilerden oluşan vergi gelirleri sınırlı kalmış, öte yandan Güneydoğu Anadolu bölgesinin kalkınmasına destek için açıklanan yeni eylem planı çerçevesinde merkezi bütçe dışındaki bazı fonlardan bütçeye kaynak aktarımı yapılmıştır. Yine de, 2008 yılında faiz ödemelerinin öngörülen seviyenin altında kalmasıyla borç stokunun milli gelirdeki payı artmamıştır.

Bütçe Dengesi

Genel bütçe, katma bütçe ile düzenleyici ve denetleyici kurum bütçelerini gösteren merkezi yönetim bütçe harcamaları 2008 yılında hedeflenen seviyenin üzerine çıkmış, faiz dışı fazla önceki yılın altında kalmıştır.

2008 yılında bütçe gelirleri, hedeflenen rakamın %2 kadar üzerinde, 209 milyar TL seviyesinde gerçekleşmiştir. Vergi gelirleri önceki yıl olduğu gibi hedeflenen seviyenin altında kalırken, vergi dışı gelirlerin beklenenin üzerinde gerçekleşmesi sonuçta etkili olmuştur.

Merkezi Yönetim Bütçesi			% Reel	2008
(Milyon TL)	2007	2008	Değ.	Hedef
Gelirler	190,360	208,898	-0.6	204,556
Genel Bütçe Gelirleri	184,803	202,790	-0.6	199,411
Vergi Gelirleri	152,835	168,087	-0.4	171,206
Diğer	31,968	34,703	-1.7	28,205
Özel Bütçeli İdarelerin Öz Gelirleri	3,972	4,369	-0.4	3,417
Düzen. ve Denet. Kurumların Gelirleri	1,585	1,740	-0.6	1,728
Harcamalar	204,068	225,967	0.3	222,553
Faiz Dışı Harcamalar	155,315	175,306	2.2	166,553
Personel Giderleri	43,569	48,825	1.5	48,672
Sosyal Güvenlik Kur. Devlet Primi	5,805	6,402	-0.1	6,405
Mal ve Hizmet Alımları	22,258	23,941	-2.6	22,905
Cari Transferler	63,292	70,116	0.3	69,207
Sermaye Giderleri	13,003	18,441	28.4	11,775
Sermaye Transferleri	3,542	3,173	-18.9	2,084
Borç Verme	3,846	4,411	3.8	3,934
Yedek Ödenekler	0	0	--	1,571
Faiz Harcamaları	48,753	50,661	-5.9	56,000
İç Borç	41,540	44,516	-3.0	46,055
Dış Borç	6,403	5,738	-18.8	7,066
Diğer	811	406	-54.6	2,879
Bütçe Dengesi	-13,708	-17,069	12.7	-17,997
Faiz Dışı Denge	35,045	33,592	-13.2	38,003

Kaynak: Maliye Bakanlığı.
Reel değişim ortalama TÜFE artışı ile hesaplanmıştır.

2008 yılında bütçe gelirlerinin %80'ini vergi gelirleri oluşturmuştur. Katma değer vergisi, özel tüketim vergisi ve dış ticaretten alınan vergiler gibi dolaylı vergiler, vergi gelirlerinin yaklaşık üçte ikisini oluşturmuştur. 2007 yılının ardından 2008'de de, ekonomik büyümenin yavaşlamasıyla dolaylı vergilerde hedeflenen 115 milyar TL seviyesi yakalanamamıştır.

Dolaylı vergiler ağırlıklı olmaya devam ederken, reel anlamda küçülmüştür.

Vergi Gelirleri			% Reel
(Milyon TL)	2007	2008	Değ.
Vergi Gelirleri	152,835	168,087	-0.4
Dolaysız Vergiler	51,844	59,021	3.1
Gelir Vergisi	34,447	38,028	0.0
Kurumlar Vergisi	13,751	16,905	11.3
Mülkiyet	3,645	4,088	1.5
Dolaylı Vergiler	100,991	109,066	-2.2
KDV	16,793	16,799	-9.4
ÖTV	39,111	41,832	-3.2
Dış Ticaret	28,970	32,775	2.4
Diğer	16,118	17,661	-0.8

Kaynak: Maliye Bakanlığı.
Reel değişim ortalama TÜFE artışı ile hesaplanmıştır.

Öte yandan, kurumlar vergisinde meydana gelen reel %11'lik artış sayesinde dolaysız vergiler reel olarak %3 civarında artış sergilemiştir.

Vergi dışı genel bütçe gelirleri kanun değişikliğinin katkısıyla 35 milyar TL olmuştur.

Kamu bankaları ile KİT'lerin kâr payı aktarımı, çeşitli kamu kurumlarından aktarılan paylar, cezalar ve özelleştirme gelirlerinin katkısıyla genel bütçenin vergi dışı gelirleri 35 milyar TL ile hedeflenen tutarın 6 milyar TL üzerinde gerçekleşmiştir. Bu tutara, Türk Telekom'un halka arzından elde edilen 1,9 milyar TL özelleştirme geliri dahildir.

Ancak vergi dışı gelirlerin yüksek gerçekleşmesinde, yıl içinde yapılan bir kanun değişikliğiyle bölgenin ekonomik ve sosyal gelişimi için hazırlanan Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Eylem Planı kapsamında, İşsizlik Sigortası Fonu ve Özelleştirme Fonundan bütçeye aktarım yapılmasının rolü önemlidir. Yıl içinde Özelleştirme Fonundan 5,9 milyar TL ile İşsizlik Fonundan 1,3 milyar TL bu kapsamda bütçeye aktarılmıştır.

Aslında, son yıllarda Hazinesin bütçe finansmanı ve borç servisiyle ilgili verilerinde, özelleştirmeden gelen tutarlar gelir olarak değil, bütçenin finansman kaynağı olarak değerlendirilmekteydi.

Özel bütçeli idareler ile düzenleyici ve denetleyici kurumların katkısı da öngörülenin 1 milyar TL üzerinde, 6 milyar TL seviyesinde gerçekleşmiştir.

Faiz ödemeleri öngörülen seviyenin altında kalmıştır.

Harcamalar tarafında, bütçe toplam giderleri programın biraz üzerinde 226 milyar TL seviyesinde gerçekleşmiştir. 2007'de olduğu gibi, faiz dışı harcamalar hedeflenenin üzerine çıkarken, faiz ödemeleri programın altında kalmıştır.

Altyapı yatırımları ve mahalli idarelere transferler artmıştır.

Faiz dışı harcamaların alt kalemleri incelendiğinde yatırımları ifade eden sermaye giderlerinin hem önceki yılın reel olarak %28 üzerine çıktığı, hem de hedeflenen tutarı aştığı gözlenmektedir. Bu gelişme, GAP eylem planı çerçevesinde yapılan yatırımları yansıtmaktadır. Sermaye transferleri ise mahalli idarelere yapılan transferleri yansıtır şekilde hedeflenen seviyesinin %50 kadar üzerinde, 3 milyar TL seviyesinde gerçekleşmiştir.

Personel giderleri ve sosyal güvenlik kurumlarına ödenen primler faiz dışı giderlerin üçte biri kadardır.

Faiz dışı giderlerin yaklaşık üçte birini oluşturan personel giderleri ve sosyal güvenlik kurumlarına ödenen primler, önceki yıla göre reel artış sergilememiş ve bütçe sınırları içinde 55 milyar TL seviyesinde kalmıştır. Mal ve hizmet alımları ile cari transferler, öngörülen seviyeyi bir miktar aşsa da bu harcamalarda reel anlamda önemli bir değişim meydana gelmemiştir.

Faiz dışı bütçe fazlası 34 milyar TL olmuştur.

Sonuç itibarıyla faiz dışı harcamaların hedeflenen seviyenin üzerine çıkmasıyla, faiz dışı bütçe fazlası 2008 yılını sene başında açıklanan hedefin 4 milyar TL altında kalarak, 34 milyar TL seviyesinde tamamlamış ve milli gelirin %3,5'i kadar olmuştur. 2007'de bu oran %4,2 idi.

Yine de, toplam bütçe açığı, faiz harcamalarının beklenenden düşük kalması neticesinde, 18 milyar TL olarak hedeflenmişken 17 milyar TL olmuştur. Bu seviye milli gelirin %1,8'ine denk gelmektedir.

Bütçe açığı 17 milyar TL'de kalmıştır.

Merkezi Yönetim Finansmanı			% Reel
(Milyon TL)	2007	2008	Değ.
Finansman	13,358	18,562	25.8
Dış Borçlanma, Net	-2,478	3,461	A.D.
İç Borçlanma, Net	8,915	13,859	40.7
TL Hazine Bonosu	-3,460	7,844	A.D.
TL Devlet Tahvili	15,828	14,824	-15.2
Döviz Devlet Tahvili	-3,453	-8,809	131.0
Özelleştirme	2,007	64	-97.1
Borç Verme (-)	-553	1,168	A.D.
Kasa/Banka	4,360	2,347	-51.3

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı
Reel değişim ortalama TÜFE artışı ile hesaplanmıştır.

2008 yılında, nakit olarak gerçekleşen fakat bütçe ödeneklerine yansıtılmayan ve gider yazıldığı halde nakden ödenmeyen tutarların netleştirilmesi sonucunda 1,5 milyar TL tutarında ilave açık olduğu görülmektedir. Böylelikle 2008 sonunda finansmanı gerçekleşen nakit açık 18,6 milyar TL olmuştur.

2008 yılında da konsolide bütçenin finansmanı, ağırlıklı TL cinsinden devlet tahvili ve bono ihracı yoluyla yapılmıştır. Hazine, döviz cinsi iç borçlanmalarda net borç ödeyicisi olurken, önceki yılın aksine net dış borçlar artmıştır.

Bütçenin finansmanı ağırlıklı olarak TL cinsinden iç borçlanma yoluyla yapılmıştır.

Bütçe açığının finansmanında kullanılan özelleştirme geliri önceki yılın hayli altında kalmıştır. Bu gelişmede özelleştirme gelirlerinin doğrudan bütçeye gelir olarak aktarılmaya başlanmasının etkisi vardır. Hazine ayrıca kasa/banka hesabından 2,3 milyar TL kullanmıştır.

Özelleştirme gelirleri doğrudan bütçeye gelir yazılmaya başlanmıştır.

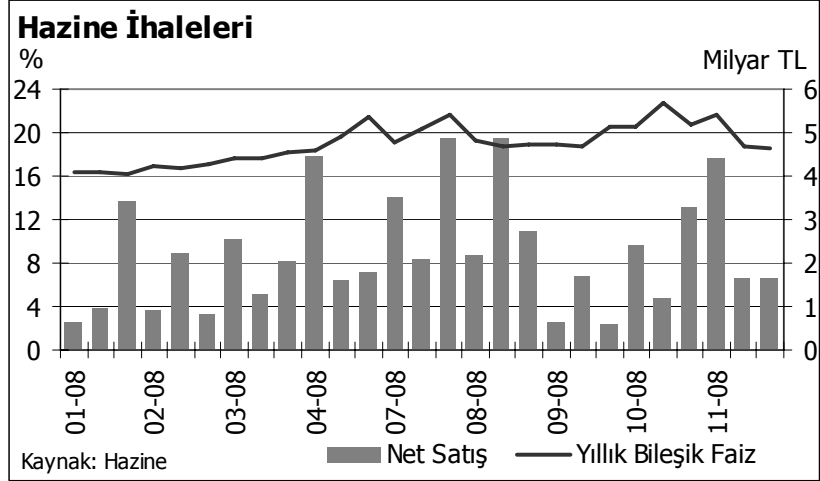
2009 yılı bütçesi 2008 yılı sonunda hazırlanmış olmakla beraber, varsayımları küresel krizin etkilerini yansıtmamaktadır. Raporumuzun hazırlandığı tarihte revizyona uğraması beklenen 2009 bütçe programına bu bölümde yer verilmeyecektir.

Avrupa Birliği'ne üyelik çerçevesinde hazırlanan ve Nisan 2009'da açıklanan "2008 Yılı Katılım Öncesi Ekonomik Programı"nda yer alan gerçekleşme tahminleri, faiz dışı bütçe fazlası için milli gelirin %1'i, bütçe açığı için ise milli gelirin %5'i düzeyindedir. 2009 yılında milli gelirin reel anlamda %3,6 oranında daralması, işsizlik oranının ise yıl ortalamasında %13,5 seviyesinde gerçekleşmesi öngörülmektedir.

Borç Servisi ve Özelleştirme

İç borç çevirme oranı %74 olmuştur.

2008 yılında Hazine toplam 146 milyar TL'lik borç ödemesi yapmıştır. Küresel krizle beraber dış borçlanma imkanının sınırlanması ve öngörülen nakit faiz dışı bütçe fazlasının yakalanamaması nedeniyle, Hazine iç borçlanmaya sene başında planladığından daha fazla ağırlık vermek durumunda kalmıştır. Sonuç olarak iç borç çevirme oranı, diğer bir ifade ile borçlanmanın borç ödemelerine oranı %70 seviyesinde öngörülmüşken %74 olarak gerçekleşmiştir.

Hazine ihalelerinde ortalama faiz oranı %18'de kalmıştır.

2007 yılında iskontolu Hazine ihalelerinde ihrac hacmine göre ağırlıklandırılmış ortalama bileşik faiz oranı %18 civarında gerçekleşmişti. 2008 yılında, ortalama faiz oranı gerek iç siyasi gelişmeler, gerekse yılın son çeyreğindeki finansal piyasalardaki küresel krizle beraber %19'a çıkmıştır. Yine de, Hazine tarafından hesaplanan toplam iç borç stokunun reel faiz tahmini, enflasyondaki artışla beraber 2007 sonu için hesaplanan %7,6'dan %6,5'e inmiştir.

İç borçlanma vadesi 32 aya gerilemiştir.

Yıl içinde yapılan iç borçlanmaların vadesi ise 2007 yılında 33 ay iken, 2008'de hafif bir düşüşle 32 ay olmuştur.

Hazinenin Aralık 2008'de açıkladığı nakit bazda tahminlere göre, 2009 yılında 135 milyar TL iç borç ve 19 milyar TL dış borç anapara ve faiz ödemesi bulunmaktadır. Bu tutar, 2008 yılı borç servisinin %5 kadar üzerindedir. Finansman programı hazırlanırken, gerek bütçe dengeleri, gerekse de finansman koşullarının küresel krizin etkilerini tam yansıtmadığı düşünülmektedir.

2008'de 6,3 milyar \$'lık özelleştirme yapılmıştır.

Özelleştirme cephesinde, 2008 yılı içinde Türk Telekom'un %15 hissesi toplam 2,4 milyar TL bedelle halka arz edilmiştir. Ayrıca, Tekel'in sigara bölümü 1,7 milyar \$, Petkim'in %51 hissesi 2 milyar \$ karşılığında özelleştirilmiştir. Çeşitli taşınmazlar ve bir elektrik santralinin satışı ile beraber, Özelleştirme İdaresi Başkanlığının gerçekleştirdiği satışların toplam tutarı 6,3 milyar \$ olmuştur.

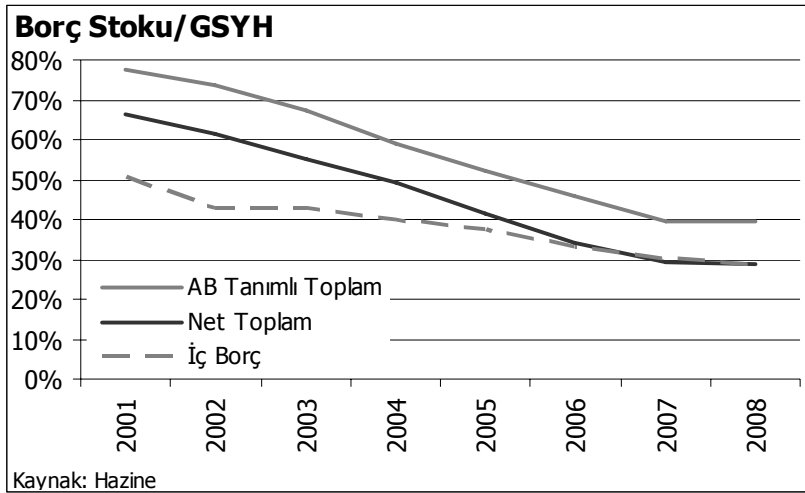
2009 yılında, Milli Piyango ve çeşitli elektrik şirketlerinin özelleştirilmesi gündemdedir.

Borç Stoku

Hazine, borç stokuna dair farklı kapsamlı pek çok istatistik açıklamaktadır. Bu bölümde önce toplam stokla ilgili bilgiler verilecek, daha sonra iç borç stokunun detayları incelenecektir.

Genel anlamda sonuçlar, 2001 krizinin ardından özelleştirmelerin katkısıyla sürdürülen sıkı mali politikalar ve risk priminin düşmesinin etkisiyle, toplam borç stokunun önemli ölçüde gerilediğini göstermektedir. Bu süreçte, borçlanma vadeleri de uzamıştır. 2008 yılına gelindiğinde ise, bütçe dengesindeki olumsuz gelişmeler ve dış koşullardaki bozulma ile beraber, borç stokundaki düşüş durmuştur.

Borç stokundaki düşüş durmuştur.

Kamu kesimi genel dengesi, konsolide bütçenin yanı sıra mahalli idareler, fonlar, KİT'ler ve sosyal güvenlik kuruluşlarını da içermektedir. Kamunun net borç stoku hesabında kamu mevduatı ile Merkez Bankası net varlıkları düşülmektedir.

Öte yandan, işçi ve işverenlerden kesilen primler ve devlet katkısıyla oluşturulan İşsizlik Sigortası Fonunun net varlıkları da kamu net borç stoku hesabında dikkate alınmaktadır. Sigortalı işsizlere gelir güvencesi sağlamak ve eğitim programlarıyla sigortalı işsizlerin niteliklerini arttırmak amacıyla kurulan fonun kamu için bir finansman kaynağı olarak değerlendirildiği görülmektedir.

Nitekim, 2008 yılında yapılan bir kanun değişikliğiyle Fonun 2008 yılı nema gelirlerinden 1,3 milyar TL'nin, 2009-2012 döneminde ise nema gelirlerinin dörtte birinin Güneydoğu Anadolu Projesi Eylem Planı kapsamındaki yatırım alanlarında kullanılmasına karar verilmiştir.

İşsizlik Sigortası Fonu farklı amaçlar için kullanılmaya başlanmıştır.

İşsizlik Sigortası Fonunda, kurulduğu 2000 yılından bu yana biriken tutar 2008 sonunda 38 milyar TL olmuştur.

Kamu Net Borç Stoku (Milyon TL)	2007	2008
Kamu Net Borç Stoku (I-II-III-IV)	248,374	271,612
I. Toplam Kamu Borç Stoku (Brüt)	355,426	411,831
İç Borç	273,217	299,569
Dış Borç	82,209	112,261
II. Merkez Bankası Net Varlıkları	41,769	60,371
III. Kamu Mevduatı	34,578	41,496
IV. İşsizlik Sigortası Fonu Net Varlıkları	30,705	38,353
Kamu Net Borç Stoku/GSYH	29.5%	28.6%
Net İç Borç Stoku/GSYH	28.1%	26.5%
Net Dış Borç Stoku/GSYH	1.3%	2.0%

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Kamu kesimi net borç stoku milli gelirin %29'u kadardır.

Sonuç olarak, kamu kesiminin toplam net borç stokunun milli gelire oranı, 2008 sonunda %29'a (272 milyar TL) gerilemiştir.

AB tanımlı toplam borç stoku milli gelirin %39'una yükselmektedir.

Avrupa Birliği tanımlarına göre hesaplanan genel yönetim borç stoku rakamları, merkezi yönetim borç stokuna, mahalli idareler ile İşsizlik Sigortası Fonu dahil olmak üzere sosyal güvenlik kurumlarının borcu ve dolaşımdaki bozuk para stoku eklenip, genel yönetimin elindeki DİBS'ler düşülerek hesaplanmaktadır. Buna göre, Türkiye'nin 2008 sonunda borç stoku, milli gelirin %39'u kadar olup 375 milyar TL'dir.

AB Tanımlı Genel Yönetim Nominal Borç Stoku (Milyon TL)	2007	2008
Genel Yönetim Toplam Borç	336,697	386,391
İç Borç Stoku	256,599	277,149
Merkezi Yönetim	255,310	274,827
Diğer Kamu	1,289	2,322
Dış Borç Stoku	80,098	109,242
Merkezi Yönetim	78,175	105,479
Diğer Kamu	1,923	3,763
Ayarlama Kalemleri	-4,202	-11,345
Merkezi Yönetim	27,796	26,417
Diğer Kamu	-31,998	-37,762
Borç Stoku	332,496	375,047
Borç Stoku/GSYH	39.4%	39.5%

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Merkezi yönetim toplam borç stoku 380 milyar TL'ye çıkmıştır.

Merkezi yönetimin brüt toplam (iç ve dış) borç stoku ise, 2007 sonunda 333 milyar TL'den, 2008 yılında 380 milyar TL'ye (251 milyar \$) çıkmıştır.

Dış borç stoku ABD doları bazında yalnızca %4 oranında bir artış sergilemiş olsa da, döviz kurlarındaki artış neticesinde dış borçların toplam borç stokundaki payı 4 puan kadar artarak %28'e yükselmiştir.

Merkezi Yönetim Toplam Borç Stoku						
	2007			2008		
	Myr. TL	Myr. \$	Dağılım	Myr. TL	Myr. \$	Dağılım
Merkezi Yönetim Borç Stoku	333.5	286.3	100.0%	380.3	251.5	100.0%
İç Borç Stoku	255.3	219.2	76.6%	274.8	181.7	72.3%
Piyasa	188.4	161.8	56.5%	209.1	138.3	55.0%
Kamu Kesimi	66.9	57.4	20.1%	65.8	43.5	17.3%
Dış Borç Stoku	78.2	67.1	23.4%	105.5	69.8	27.7%
Kredi	33.1	28.4	9.9%	46.6	30.8	12.3%
Uluslararası Kuruluşlar	20.1	17.3	6.0%	28.6	18.9	7.5%
<i>IMF Kredisi</i>	<i>8.3</i>	<i>7.1</i>	<i>2.5%</i>	<i>13.0</i>	<i>8.6</i>	<i>3.4%</i>
Hükümet Kuruluşları	5.7	4.9	1.7%	8.4	5.5	2.2%
Diğer	7.2	6.2	2.2%	9.7	6.4	2.5%
Tahvil	45.1	38.7	13.5%	58.8	38.9	15.5%
Mer. Yön. Borç Stoku/GSYH	39.6%			40.0%		

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

70 milyar \$ olan dış borçlara, IMF'den kullanılan 9 milyar \$'lık kredi dahildir. Dış borcun 39 milyar \$'lık kısmı uluslararası piyasalarda tahvil ihracıyla oluşmuştur.

Brüt iç borç stokuna bakıldığında, toplam rakamın önceki yıla göre 20 milyar TL (%8) artarak 275 milyar TL'ye çıktığı görülmektedir. Bu tutar, milli gelirin %29'una denk gelmektedir.

Nakit dışı iç borç stoku ağırlıklı olarak 2001 yılı krizinden sonra kamu bankalarına, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonuna ve TCMB'ye ihraç edilen senetleri göstermektedir. 2008 yılında bu tür senetlerin yaklaşık dörtte birlik kısmı itfa olmuştur. Öte yandan, Konut Edindirme Yardımı (KEY) hak sahiplerine yapılan yaklaşık 3 milyar TL'lik geri ödeme kapsamında Emlak Konut Gayrimenkul Yatırım Ortaklığına 370 milyon TL tutarında yeni tahvil ihraç edilmiştir. TEPAV raporlarında dikkat çekildiği üzere KEY ödemeleri için 2008 yılında genel bütçeden kaynak ayrılmamıştır.

2008 yılında KEY hak sahiplerine yapılan ödemeler için Hazine tahvil ihraç etmiştir.

Sonuç olarak nakit dışı borç stoku 2008 yılında 35 milyar TL'den 26 milyar TL'ye inmiştir.

İç Borç Stoku						
	Mn. TL	2007		2008		
		Vade (Ay)	Dağılım	Mn. TL	Vade (Ay)	Dağılım
İç Borç Stoku	255,310	25.7	100.0%	274,827	23.9	100.0%
Nakit	220,582	25.7	86.4%	248,691	24.4	90.5%
Sabit Getirili	116,793	17.9	45.7%	125,835	14.7	45.8%
Değişken Faizli	78,858	39.4	30.9%	100,629	38.3	36.6%
Döviz/Döviz Endeksli	24,931	18.7	9.8%	22,227	16.5	8.1%
Nakit Dışı	34,728	25.7	13.6%	26,136	19.8	9.5%
Sabit Getirili	200	24.4	0.1%	435	48.9	0.2%
Değişken Faizli	33,317	26.1	13.0%	24,937	19.7	9.1%
Döviz/Döviz Endeksli	1,211	14.4	0.5%	764	7.7	0.3%

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Yıl sonunda sabit getirili kağıtların toplam iç borç stokundaki payı %46 iken, değişken faizli kağıtların payı %46, döviz cinsi ve

İç borç stokunun vadeye kalan süresi 24 aydır.

dövizle endeksli kağıtların payı ise %8 olarak gerçekleşmiştir. İç borç stokunun vadeye kalan süresi hafif düşüşle 24 aya inmiştir.

PARA VE KUR POLİTİKALARI

TCMB 2008 yılında enflasyon hedeflemesi politikasına devam etmiştir.

Merkez Bankası, 2002-2005 döneminde sürdürdüğü örtük enflasyon hedeflemesi politikasından sonra, 2006 yılı başında açık enflasyon hedeflemesi politikasına geçmiştir. Bu çerçevede 2008 yılında Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE) için hem üçer aylık hedefler konmuş, hem de yıllık %4 oranında bir artış öngören üç yıllık bir patika belirlenmiştir.

Enflasyon yıl sonunda orijinal hedefin hayli üzerine, %10 seviyesine çıkmıştır.

Enflasyon Mart 2008 itibariyle hedeflenen aralığın üzerine çıkmış, orijinal hedefin yıl ortasında güvenilirliğini yitirmesiyle TCMB orta vadeli hedefini yukarı revize etmiştir. TÜFE artışı ise yılı %10 seviyesinde tamamlamıştır.

Enflasyon hedeflemesi politikasında TCMB'nin beklenti ve tahminlerini kamuoyu ile paylaşmasına özel önem verilmektedir. Banka, resmi iletişim politikasını önceki iki yılda olduğu gibi çeşitli raporlar vasıtasıyla sürdürmüştür. Para Politikası Kurulu düzenli aylık toplantılarının ardından görüşlerini yayınlamış, üç ayda bir yayınlanan Enflasyon Raporlarıyla Bankanın enflasyon tahminleri açıklanmıştır. Finansal İstikrar Raporu da yılda iki kez yayınlanmaya devam etmiştir. Ayrıca Banka, aylık Fiyat Gelişmeleri Raporlarıyla, açıklanan enflasyon verileriyle ilgili olarak ilk yorumlarını kamuoyuyla paylaşmıştır.

Yıllık TÜFE Artış Hedefi ve Belirsizlik Aralığı (%)	Yıllık TÜFE Artış Hedefi ve Belirsizlik Aralığı (%)			
	Mart 2008	Haziran 2008	Eylül 2008	Aralık 2008
Gerçekleşme	9.2	10.6	11.1	10.1
Üst Sınır	9.1	8.5	8.3	6.0
Hedef/Uyumlu Patika	7.1	6.5	6.3	4.0
Alt Sınır	5.1	4.5	4.3	2.0

Kaynak: TCMB

Merkez Bankası Şubat ayında faizleri %15,25'e çekmiştir.

Yılın ilk aylarında, TCMB ağırlıklı olarak uluslararası gelişmeler neticesinde yüksek seyreden petrol ve gıda fiyatlarının olumsuz etkisine rağmen, iç talepte görülen yavaşlama eğilimi neticesinde Ocak ve Şubat aylarında 0,25 puanlık iki faiz indirimi yapmıştır.

Ancak, bu fiyatlardaki artışın etkilerinin çekirdek enflasyon göstergeleri ile enflasyon beklentilerini etkilemeye başladığı değerlendirilmesiyle Banka, Mart ve Nisan aylarında faizleri değiştirmemiştir.

Banka Nisan ayında yıl sonu enflasyon tahminini %9,3'e yükseltmiştir.

Mart sonunda enflasyonun yıllık hedefle uyumlu %7,1'lik oranın çevresindeki \pm %2'lik bandın üzerinde, %9,2 seviyesinde gerçekleşmesinin ardından, Banka 2008 sonu enflasyon tahminini %9,3 olarak açıklayarak, %4'lük kısa vadeli hedefin geçerliliğini ortadan kaldırmıştır.

Yılın ilk çeyreğinde hedeflenen belirsizlik aralığının üzerine çıkan enflasyon, sonraki çeyreklerde de bu seyrini devam ettirmiştir. Banka her çeyrek sonunda, TCMB Kanununda öngörüldüğü üzere hedefe ulaşamama nedenleri ve alınması gereken önlemler ile ilgili hükümete gönderdiği bir açık mektup ile kamuoyunu bilgilendirmek durumunda kalmıştır.

Faiz indirimlerine ara veren Banka, Mayıs ayında 0,50 puanlık bir faiz artışı kararı aldıktan sonra, Haziran ayında %4 seviyesinde bulunan enflasyon hedefini, 2009 ve 2010 için sırasıyla %7,5 ve %6,5 olarak revize etmiş, 2011 hedefini ise %5,5 olarak açıklamıştır.

TCMB Gecelik Borçlanma Faizleri	
Tarih	Basit, %
13/12/2007	15.75
17/01/2008	15.50
14/02/2008	15.25
16/05/2008	15.75
17/06/2008	16.25
18/07/2008	16.75
19/11/2008	16.25
18/12/2008	15.00
15/01/2009	13.00

Kaynak: TCMB

TCMB, enflasyon hedefini yukarı revize etmesine rağmen Haziran ve Temmuz aylarında 0,50'şer puanlık faiz artışları gerçekleştirmiştir.

Eylül ayında ABD'li önemli yatırım bankası Lehman Brothers'ın iflas kararının açıklanmasının ardından dünya finans piyasalarında oluşan sıkışıklık ve reel ekonomilere olan yansımalar neticesinde, Merkez Bankası Kasım ayında üç aylık bir aradan sonra tekrar faiz indirimlerine başlamıştır. Yıl sonunda %15'e çekilen gecelik faiz, 2009 yılının Ocak ayında %13'e kadar düşürülmüştür.

Bilindiği üzere, 2001 yılında bankacılık sisteminin yeniden yapılandırılması çerçevesinde kamu ve TMSF kapsamındaki bankalara kaynak sağlanmasının ardından Merkez Bankası, piyasada kalan fazla likiditeyi ters repo işlemleriyle geri çekmeye başlamıştı. İleride değinilecek olan Bankanın döviz alımları da ilave likidite yaratmaktaydı. Ancak, Hazinesinin itfasının altında borçlanmasına rağmen, faiz dışı fazla ve özelleştirme gelirleri sayesinde piyasadan likidite çekmesi ile, Banka yılın ikinci yarısında piyasayı fonlar hale gelmiştir.

2008 başında TCMB'nin piyasadan çektiği likiditeyi ifade eden açık piyasa işlemleri (APİ) net ters repo bakiyesi 10 milyar TL civarındayken, sene sonunda Banka 10 milyar TL'ye kadar fonlama yapar konuma geçmiştir. TCMB, fazla likiditeyi bünyesindeki Bankalararası Para Piyasasındaki depo işlemleri ve

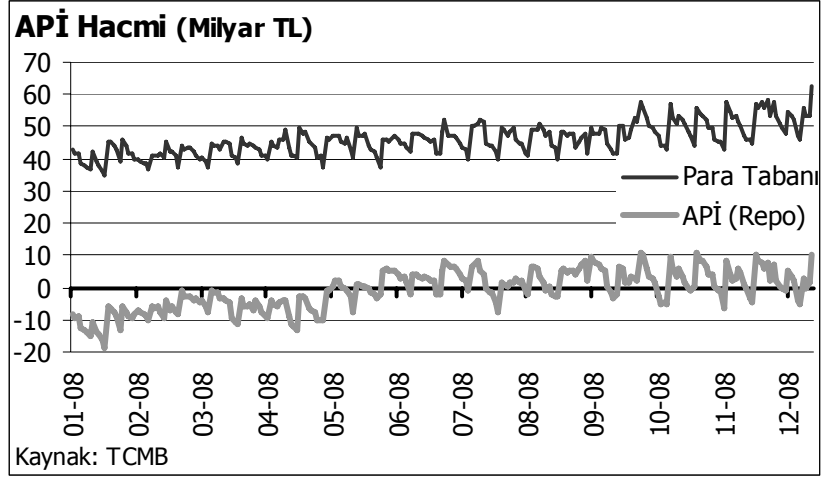
TCMB enflasyonun belirlenen aralığın üzerine çıkması sebebiyle kamuya açık mektuplar yazmıştır.

TCMB Kasım ayında başladığı indirimlerle gecelik faizleri yıl sonunda %15'e düşürmüştür.

TCMB piyasadan likidite çekmiştir.

İMKB'de ters repo işlemleri ile gecelik vadede çekmiş, piyasanın likidite ihtiyacını ise bir haftalık repo ihaleleri ile karşılamıştır.

Merkez Bankası 2007 yılında açık piyasa işlemlerinde gecelik vadeli işlemlere bir alternatif geliştirmek amacıyla ihracına başladığı likidite senetlerini 2008 yılında kullanmamıştır.

2009 yılı TÜFE artış hedefi %7,5'tir.

2009 yılında Banka, orta vadeli yıllık enflasyon hedefleri çerçevesinde, enflasyon hedeflemesi politikasına devam edecektir. Bu kapsamda, yıllık enflasyon hedefi %7,5'tir. TCMB kamuoyuna gösterge olması amacıyla üçer aylık dönemler için hedefle uyumlu bir patika da açıklamıştır. Yıl içinde enflasyonun bu patikanın dışına çıkması durumunda, sapmanın nedenleri kamuoyuyla Enflasyon Raporu aracılığıyla paylaşılacaktır. Yıl sonunda enflasyon hedeften ± 2 puandan fazla saptığı takdirde, Hükümete hitaben, kamuoyuna da açıklanacak olan detaylı bir mektup yazacaktır.

Ayrıca, TCMB 2009 yılında likidite koşullarında kalıcı bir sıkışıklık durumunda, referans faiz oranını gecelik borçlanma faizlerinden, bir hafta vadeli repo faiz oranına değiştireceğini açıklamıştır.

Yıllık TÜFE Artış Hedefi ve Belirsizlik Aralığı (%)	Mart	Haziran	Eylül	Aralık	Aralık	Aralık
	2009	2009	2009	2009	2010	2011
Üst Sınır	11.7	10.8	10.5	9.5	--	--
Hedef/Uyumlu Patika	9.7	8.8	8.5	7.5	6.5	5.5
Alt Sınır	7.7	6.8	6.5	5.5	--	--

Kaynak: TCMB

Dalgalı kur rejimi devam etmektedir.

Dalgalı kur rejimi, 2002 yılından beri devam etmekte, 2005 yılından beri de döviz alım ihaleleri için yıllık program açıklanmaktadır. 2008 için günlük döviz alım ihale tutarı sene başında 30 milyon \$ olarak belirlenmiş olup, ihalede kazanan kuruluşlara verilen opsiyonla bu rakam 90 milyon \$'a kadar çıkabilmekteydi. Döviz kurlarının Mart ayında hızla yükselmesine paralel olarak, gelişmiş ülke ekonomilerinde durgunluk yaşanabileceğine ilişkin beklentilerin artmasıyla ve gelişen ülke

döviz piyasalarında oynaklığın arttığı değerlendirilmesiyle Banka, 10 Mart 2008 tarihinden itibaren günlük döviz alım ihalelerinde alımı yapılacak tutarı 15 milyon \$'a (opsiyonla beraber 45 milyon \$) indirmiştir.

Küresel piyasalardaki likidite sorunlarının yurtiçindeki döviz piyasasına olumsuz yansımalarının etkisiyle, TCMB, 9 Ekim'de kendi nezdindeki Döviz Depo Piyasasını tekrar açarak burada bankalar arasında aracılık işlemlerine başlamıştır. TCMB 2002 yılında kademeli olarak bu piyasada ve Bankalararası Para Piyasasında yürüttüğü aracılık faaliyetlerini sonlandırmıştı.

Banka, sonrasında bankaların Döviz Depo Piyasasındaki limitlerini arttırmış, borç verme vade ve faiz koşullarını likidite sıkışıklığı gidermek üzere yeniden düzenlemiştir.

TCMB 15 Ekim'de ihale yoluyla yaptığı döviz alımlarını durdurduktan sonra, 24 Ekim tarihinde döviz satım ihalelerine başlayacağını açıklamıştır. Banka, bu suretle piyasaya 100 milyon \$'lık satış yapmış, ancak bu ihaleleri de 30 Ekim'de durdurmuştur.

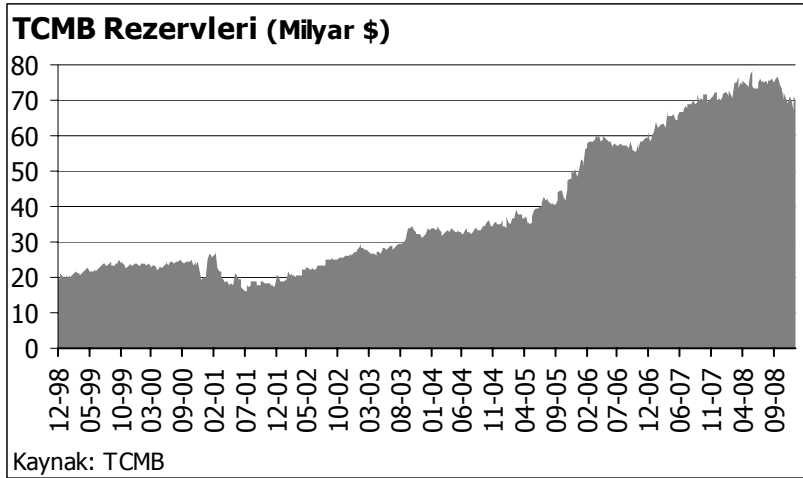
Sonuç olarak, 2008 yılında, TCMB alım ihaleleriyle piyasadandan 7,6 milyar \$ almış, 100 milyon \$ satmıştır. İhaleler haricinde, Bankanın piyasaya doğrudan alım ya da satım yönünde müdahalesi olmamıştır.

IMF ile sürdürülen istikrar programında TCMB'nin döviz rezervlerini arttırmasına yönelik bir program yürütülmüştü. Programın sona erdiği 2008 yılında da Banka aynı yaklaşımı sürdürmüştür. 2008'e 71 milyar \$ seviyesinde başlayan TCMB'nin brüt döviz rezervleri, Mart ayında 75 milyar \$ civarına yükselmiştir. Ancak rezervler, Hazine'nin işlemleri doğrultusunda yılın son çeyreğinde gerileyerek 2008 sonunda 70 milyar \$ olmuştur.

TCMB döviz piyasasında aracılığa başlamıştır.

Banka, ihalelerle piyasadandan 7,5 milyar \$ almıştır.

TCMB'nin brüt döviz rezervleri 70 milyar \$ olmuştur.

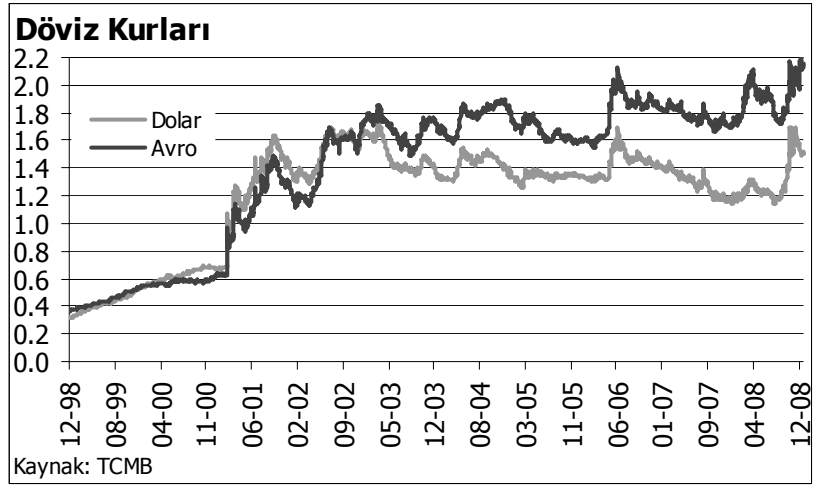

2009 yılında Banka enflasyon hedeflemesine, dalgalı kur rejimi altında devam edecektir.

Döviz tarafında, alım ihalelerine devam edilecektir. Ancak, daha önce olduğu gibi, olağanüstü durumlarda, önceden duyurularak, bunlara ara verilebilecektir. Banka, aşırı oynaklık durumunda doğrudan müdahalede bulunabilecektir.

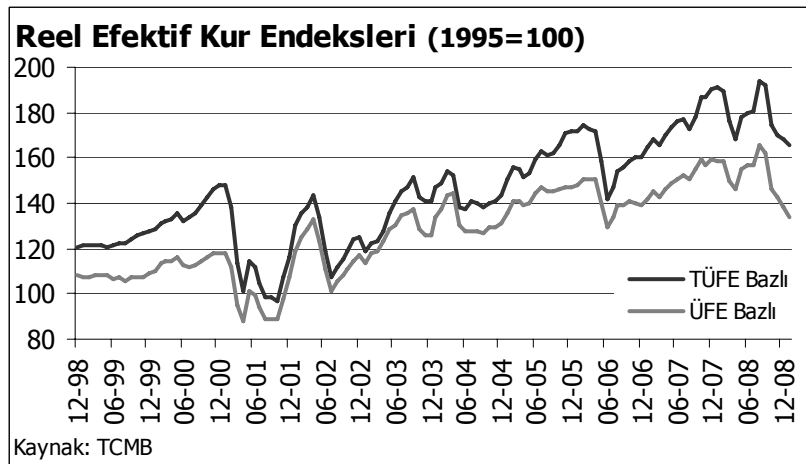
Döviz kurları 2008'de hızlı bir artış sergilemiştir.

Döviz kurları yıl içinde artan bir seyir izlemiştir. Yılın ilk aylarında kurlar artarken, Mayıs ayından itibaren yapılan parasal sıkılaştırmaya da paralel olarak TL'ye olan talep artmış ve kurlar tekrar gerilemiştir. Ancak, uluslararası piyasalarda şiddetlenen kriz ile oluşan belirsizlik ortamında kurlar yılın son aylarında hızla yükselmiştir. Yıla 1,16 seviyesinde başlayan ABD doları sene sonunda %31 artışla 1,52'ye yükselmiştir. Avro ise dolar karşısında değer kaybetmiş, avro/TL kuru yılı %25 artışla 2,13 seviyesinde kapamıştır.

2008 yılında TL ortalamada %12 değer kaybetmiştir.

Tüketici fiyatlarını baz alan reel efektif kur endekslerine göre Türk lirası %12 oranında değer kaybetmiştir. Yıl içindeki sert hareketler dolayısıyla, yıllık ortalama olarak bakıldığında TL'nin %2 kadar değer kazandığı görülmektedir.

Parasal büyüklükler tarafında, yabancı para cinsinden vadeli ve vadesiz mevduatlar ile, repo ve likit fonları içeren geniş anlamli para arzı olan M3, 2008 yılında %24 oranında büyüyerek 458 milyar TL olmuştur. Bu oran TÜFE ile enflasyondan arındırıldığında reel olarak %13 artışa denk gelmektedir.

Geniş anlamli para arzı M3 %24 büyümüştür.

Parasal Büyüklükler				
(Milyar TL)	2007	2008	% Değişim	% Reel Değişim
M1	77.7	83.4	7.3	-2.5
M2	345.0	434.2	25.8	14.3
Repo	4.3	3.4	-19.8	-27.1
Para Piyasası Fonları	20.8	20.7	-0.1	-9.2
M3	370.1	458.4	23.9	12.5
Toplam Mevduat	306.8	374.7	22.1	10.9
TL Mevduat	209.8	268.8	28.1	16.4
Döviz Mevduat*	104.2	127.8	22.7	11.5
Döviz Mevduat † (\$)	89.5	85.4	-4.6	--
Toplam Kredi**	214.8	267.7	24.6	13.2
TL Kredi	192.0	235.3	22.5	11.3
Döviz Kredi	22.8	32.4	41.9	28.9
Döviz Kredi † (\$)	19.6	21.6	10.4	--

Kaynak: TCMB
 *: Yurtiçi yerleşikler, banka hariç.
 **: Mevduat bankaları, yurtiçi, mali olmayan kesime.
 †: \$ cinsinden değişim alınmıştır.

Geniş anlamli para arzı M3'teki büyüme, büyük oranda TL cinsinden mevduattaki hızlı artışı yansıtmaktadır. Yabancı para cinsinden mevduat, döviz kurlarının hızlı artışı sonrasında mudilerin dövizden TL'ye dönmesiyle dolar bazında yıllık %5 daralmıştır.

TL mevduat %28 artarken, döviz mevduatı dolar bazında %5 daralmıştır.

Krediler tarafında 2003 yılında başlayan artış trendi 2006 yılı yaz aylarından beri hız kaybetmekteydi. 2008 yılında faizlerde gerilemeye rağmen, TL kredilerdeki artış önceki yılki %30 seviyesinden %23 civarına inmiştir. Döviz cinsinden krediler ise dolar bazında %10 oranında artmıştır. Tüketici kredileri ve kredi kartları toplam kredilerin %42'sini oluşturmuştur.

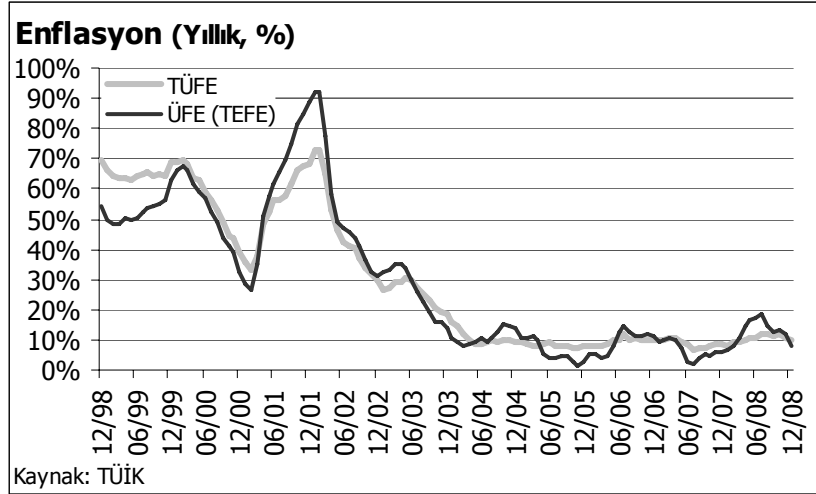
Kredilerdeki artış hızı kaybetmiştir.

2002 sonundan beri artış trendinde olan kredilerin mevduata oranı ise, 2008 Eylül ayından itibaren gerilemeye başlamıştır. Yine de bu oran 2008 sonunda %67 ile önceki yıl sonundaki %68 seviyesine kıyasla fazla değişmemiştir.

Kredilerin mevduata oranı %67 olmuştur.

ENFLASYON

Açık enflasyon hedeflemesi politikasının üçüncü yılında tüketici fiyatlarında %4 olarak belirlenen enflasyon hedefi değiştirilmemekle beraber, yukarıda Para ve Kur Politikaları bölümünde izah edilmiş olduğu üzere, Merkez Bankası yılın ilk aylarında daha yüksek bir tahmin açıklayarak kısa vadeli hedefin geçerliliğini ortadan kaldırmıştır.

Sonuç itibariyle, 2002-2005 yılları arasında tüketici fiyatlarında hedeflenen yıllık seviyenin hep altında kalan enflasyon, 2006 yılının ardından 2007 ve 2008'de de hedefin de üzerine çıkmıştır.

Enflasyon son beş yılın en yüksek seviyesine çıkmıştır.

Enflasyon yıl sonunda tüketici fiyatlarında %10 seviyesinde gerçekleşerek son beş yılın en yüksek seviyesine çıkmıştır. Üretici fiyatlarındaki artış ise daha sınırlı, %8 seviyesinde kalmıştır.

Yıllık Enflasyon, Hedef ve Gerçekleşmeler (%)							
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
TÜFE Hedef	35.0	20.0	12.0	8.0	5.0	4.0	4.0
TÜFE Gerçekleşme	29.7	18.4	9.3	7.7	9.7	8.4	10.1
ÜFE Gerçekleşme*	30.8	13.9	13.8	2.7	11.6	5.9	8.1

Kaynak: TCMB, TÜİK
*: 2005 yılı öncesi TEFE serisidir.

Tüketici fiyatları endeksinde ana harcama gruplarına göre dağılım, en yüksek artışın konut grubunda gerçekleştiğini göstermektedir. Ancak, bu kalemin detayları incelendiğinde, önceki yıl %16 seviyesinde olan kira giderlerindeki artışın, yıl sonunda %12'ye indiği görülmektedir.

Elektrik fiyatlarındaki artış konut grubu fiyatlarının %23'e çıkmasına neden olmuştur.

Konut grubu fiyatlarındaki artışın önceki yılın üzerine çıkmasının asıl sebebi ise, yıl içinde enerji fiyatlarına yapılan yüksek oranlı zamlardır. Elektrik, gaz ve diğer yakıt fiyatlarındaki %39'luk artış, konut grubu fiyatlarının %23 ile önceki yılın iki katı kadar artmasına neden olmuştur.

Tüketici fiyatları endeksinde en yüksek ağırlığa sahip olan kalem %29 ağırlıkla gıda ve alkolsüz içecekler grubudur. 2007 yılında, dünya genelinde gıda fiyatlarındaki çıkış ve yurtdışındaki kuraklık ile gıda grubunda yıllık %12 düzeyinde bir artış meydana gelmişti. Artış trendi 2008 yılı başında sürmüştü, Mayıs ayında gıda fiyatlarındaki yıllık artış %15'e kadar çıkmıştır. Yılın ikinci yarısında gerek dünya fiyatlarındaki gevşeme, gerekse iç üretim koşullarının olumlu seyretmesi ile artış yavaşlamış, yine de, bu

gruptaki ürün fiyatlarının yıl boyunca %12 artması toplam enflasyondaki artışta etkili olmuştur.

Öte yandan, önceki yıllarda önemli vergi ayarlamaları dolayısıyla yüksek artışlar sergileyen alkollü içecekler ve tütün grubunda, 2008'de önemli bir vergi değişikliği olmaması sayesinde fiyatlar yıllık bazda neredeyse değişmemiştir.

Son yıllarda fiyat artışlarının sınırlı kaldığı giyim grubunda, 2008 yılında yıllık karşılaştırma yapıldığında fiyatların %1,5 oranında gerilediği görülmektedir. 2007 ve 2008 yılının ortalama fiyatları karşılaştırıldığında ise %2,5'lik bir artış görülmektedir.

Giyim grubunda fiyatlar gerilemiştir.

Önceki yıl yavaşlayan hizmet sektöründeki fiyat artışının 2008'de tekrar hız kazandığı görülmektedir. TCMB'nin hesaplamasına göre, hizmetler grubundaki fiyat artışı 2007'deki %8,6 seviyesinden %10,4'e çıkmıştır. Bu grupta, önceki yıllarda yüksek oranlı artışlar sergileyen kira giderlerindeki enflasyon yavaşlamıştır. Ancak yılın son çeyreğine kadar hızlı bir çıkış gösteren petrol fiyatlarının ulaştırma hizmetlerini olumsuz etkilemesi, toplam rakamı yukarı çekmiştir. Petrol fiyatlarının yılın son çeyreğinde düşüşe geçmesiyle, hizmetler grubundaki fiyatların artış hızı yavaşlamaya başlamıştır.

Öte yandan, enerji ve gıda fiyatlarındaki artışla beraber mallar grubunda enflasyon %8,3'ten %9,9'a çıkmıştır. Yıl sonuna doğru uluslararası enerji fiyatlarındaki düşüş, iç talepteki daralma ve döviz kurlarındaki artışın genel fiyatlara geçişkenliğinin azalmasının katkısıyla bu gruptaki fiyatlarda bir yavaşlama eğilimi görülmektedir.

Yıl içinde ciddi artış gösteren enerji fiyatları, yıl sonunda gerileme eğilimindedir.

Tüketici Fiyatları, 2008 (Yıllık Değişim, %)	Yıllık	Ortalama
Toplam	10.1	10.4
Gıda ve Alkolsüz İçecekler	11.9	12.8
Alkollü İçecekler ve Tütün	0.3	7.1
Giyim ve Ayakkabı	-1.5	2.5
Konut	22.9	19.6
Ev Eşyası	10.4	6.9
Sağlık	2.0	0.4
Ulaştırma	2.4	8.0
Haberleşme	5.7	1.8
Eğlence ve Kültür	7.0	2.0
Eğitim	7.3	6.8
Lokanta ve Oteller	13.4	13.4
Çeşitli Mal ve Hizmetler	11.7	9.6

Kaynak: TÜİK

Tüketici fiyatları endeksinden bazı alt kalemlerin dışlanması yoluyla hesaplanan "özel kapsamlı TÜFE göstergeleri", endeksin bazı fiyat hareketlerinden arındırılmasına imkân tanımaktadır. Özel kapsamlı TÜFE göstergelerinde meydana gelen yıllık değişimler tabloda sunulmuştur.

Özel kapsamlı TÜFE göstergelerinden I endeksindeki artış %7'ye çıkmıştır.

Gıda ürünleri, enerji, alkollü içkiler, tütün ürünleri ve altını hariç tutan ve son dönemde TCMB tarafından yakından takip edilen I endeksindeki artış önceki yıla göre 2 puan kadar artarak %7'ye çıksa da, yıl sonuna doğru bir gerileme eğilimine girmiştir.

Özel Kapsamlı TÜFE Göstergeleri, 2008 (Yıllık Değişim, %)		
	Yıllık	Ortalama
TÜFE	10.1	10.4
A Mevsimlik ürünler hariç	12.0	12.0
B İşlenmemiş gıda ürünleri hariç	10.4	11.2
C Enerji hariç	8.5	8.6
D İşlenmemiş gıda ürünleri ve enerji hariç	8.5	9.2
E Enerji, alkollü içkiler ve tütün ürünleri hariç	9.0	8.7
F Enerji, alkollü içkiler, tütün ürünleri ve fiyatları yönetilen/yönlendirilen diğer ürünler, dolaylı vergiler hariç	9.2	9.3
G İşlenmemiş gıda ürünleri, enerji, alkollü içkiler, tütün ürünleri ve fiyatları yönetilen/yönlendirilen diğer ürünler, dolaylı vergiler hariç	9.4	10.2
H İşlenmemiş gıda ürünleri, enerji, alkollü içkiler, tütün ürünleri, işlenmemiş gıda, altın hariç	8.8	9.1
I İşlenmiş ve işlenmemiş gıda ürünleri, enerji, alkollü içkiler, tütün ürünleri, altın hariç	7.0	6.2

Kaynak: TÜİK

ÜFE'de yıllık artış %8,1'e çıkmıştır.

Üretici fiyatları endeksi, yurtiçinde üretimi yapılan ürünlerin KDV ve benzeri vergiler hariç satış fiyatlarını yansıtmaktadır. Bu kapsamda 2007 yılında %5,9 artan üretici fiyatları, 2008 yılında %8,1 oranında yükseliş göstermiştir.

Tarım fiyatlarındaki yıllık enflasyon yılın ilk yarısında %20'ye yaklaştıktan sonra, ikinci yarıdaki gerilemeler sonucunda yıl sonunda 0'a yaklaşmıştır. Yine de, tarımda ortalama fiyatlar %11,6 artış göstermiştir.

Yılın ikinci yarısında fiyat artışları yavaşlamıştır.

Benzer şekilde, sanayi ürünlerindeki enflasyon özellikle gıda ve petrol fiyatlarındaki artışla beraber yıl içinde %20'ye yaklaşmış, ancak yılın ikinci yarısında hem döviz kurları, hem de elektrik ve doğal gaz fiyatlarındaki yüksek artışlara rağmen %10 civarına gerilemiştir.

İmalat sanayiinde fiyat artışları yavaşlamıştır.

İmalat sanayinin alt kalemleri arasında, petrol ürünleri fiyatlarında yıl içinde meydana gelen değişim hayli dikkat çekicidir. Ham petrol fiyatları yıl içinde 125 \$'a kadar çıkıp, yıl sonunda 50 \$'a kadar gerilemiştir. Bunun etkisiyle, yıllık karşılaştırma yapıldığında rafine petrol ürünlerinin fiyatı %17,6 oranında gerileme sergilerken, ortalama fiyatlara bakıldığında %35,7'lik bir artış olmaktadır. Tabloda ÜFE'yi oluşturan ana kalemler ile bazı alt kalemlerin fiyatlarındaki yıllık değişim oranları yer almaktadır.

Üretici Fiyatları, 2008 (Yıllık Değişim, %)	Yıllık	Ortalama
Genel	8.1	12.7
Tarım	0.2	11.6
Sanayi	10.1	13.0
<i>Madencilik ve taşocakçılığı</i>	16.9	22.9
<i>İmalat sanayi</i>	6.4	11.8
Gıda ürünleri ve içecek	8.2	13.6
Tekstil ürünleri	14.1	5.2
Giyim eşyası	0.1	2.2
Kok kömürü, rafine petrol ürünleri	-17.6	35.7
Kimyasal madde ürünleri	8.7	12.0
Plastik ve kauçuk ürünleri	11.0	6.7
Diğer mineral ürünler	8.8	5.2
Ana metal sanayi	4.5	25.4
Metal eşya sanayi	21.2	14.7
Makine ve teçhizat	16.4	9.3
Elektrikli makine ve cihazları	12.8	8.4
Motorlu kara taşıtı	-0.3	-0.2
Diğer ulaşım araçları	-5.1	-23.9
Mobilya	12.1	3.6
<i>Elektrik,gaz ve su</i>	60.3	26.2

Kaynak: TÜİK

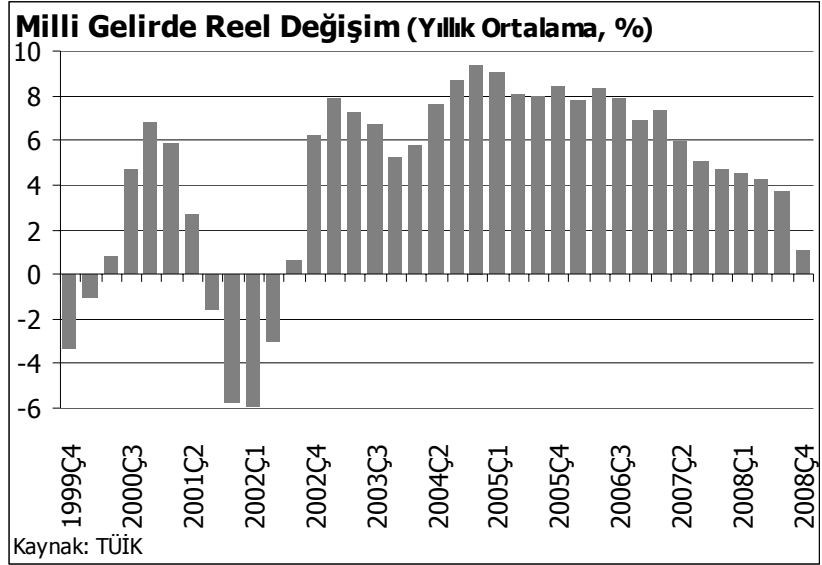
Yıl sonuna doğru pek çok alt sektörde fiyat artışlarının yavaşladığı veya fiyatların düştüğü gözlenmiştir. Buna bir istisna elektrik, gaz ve su sektörü olmuştur. Yılın son aylarında elektrik ve doğal gaz fiyatlarına yapılan yüklü zamlar, bu sektörde ortalama fiyat artışının (%26) yıllık fiyat artışının (%60) altında kalmasına neden olmuştur.

2009 yılı beklentilerine gelince, olumsuz talep koşullarıyla enflasyonun önceki yılın altında kalması öngörülmektedir. Nisan 2009 itibariyle Merkez Bankasının düzenlediği Beklenti Anketi, TÜFE artış tahminlerinin %7 civarında olduğuna işaret etmektedir.

BÜYÜME VE İSTİHDAM

Küresel finans piyasalarının gelişmekte olan ülkelere ilgisinin yoğun olduğu 2002-2006 döneminde Türkiye ekonomisi yabancı sermaye girişi ve ihracat pazarlarındaki büyüme ile yıllık ortalama %7,2 oranında büyüebilmişti. ABD'de konut fiyatlarındaki orantısız artışın tersine dönmesiyle tetiklenen küresel krizle beraber Türkiye'nin büyüme hızı 2007 yılında yavaşlayarak %4,5'e inmişti. 2008 yılındaki reel büyüme ise %1,1'de kalmış, yıl sonu itibariyle Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) 950 milyar TL (742 milyar \$) olmuştur. Kişi başına GSYH ise 10.436 \$ olarak hesaplanmıştır.

2008 yılında büyüme hızı yavaşlayarak %1,1'e inmiştir.

Milli gelirin %70'ini oluşturan yerleşik hanehalklarının tüketiminin yıl içinde gelişimi, yılın ilk çeyreğinin ardından bir daralma eğiliminin başladığını ortaya koymaktadır. İlk çeyrekte kaydedilen büyüme oranı %6,1 ile yılın en yüksek seviyesinde gerçekleşmiştir. İkinci çeyrekte %1,5'e inen büyüme, yılın üçüncü çeyreğinde %1,3 daralmaya dönmüştür. Son çeyrekte hanehalklarının tüketimi %4,6 oranında daralmış, 2008 yılı toplamında ise %0,3 artış kaydedilmiştir.

Alt sektörlerin çoğunda tüketim artış hızı yavaşlamıştır.

Toplam yurtiçi tüketimin bileşenleri incelendiğinde, tüm alt kalemlerde bir yavaşlama, hatta bazılarında daralma görülmektedir. Giyim-ayakkabıda 2005 yılından beri süren daralma 2008'de %6,4'e çıkmıştır. Mobilya-ev aletleri tüketimi reel anlamda %7,3 oranında küçülmüştür.

Yerleşik ve Yerleşik Olmayan Hanehalklarının Yurtiçi Tüketimi (Yıllık Reel % Değişim)	2007	2008
Toplam Yurtiçi Tüketim	3.9	0.1
Gıda, İçki ve Tütün	2.0	2.4
Giyim ve Ayakkabı	-2.2	-6.4
Konut, Su, Elektrik, Gaz, Yakıtlar	3.3	3.4
Mobilya, Ev Aletleri ve Ev Bakım Hizm.	2.5	-7.3
Sağlık	16.6	7.6
Ulaştırma ve Haberleşme	2.8	0.9
Eğlence ve Kültür	-1.9	-4.8
Eğitim	5.9	4.2
Lokanta ve Oteller	2.1	-2.2
Çeşitli Mal ve Hizmetler	14.7	2.4

Kaynak: TÜİK

Devletin nihai tüketim harcamalarının artış hızı da gerilerken, yatırımlarda büyüme devam etmiştir. Makine-teçhizat alımı ve inşaatlardan oluşan kamu yatırımları yıl boyunca %13 oranında bir artış göstermiştir.

Özel sektör yatırımları ise, inşaatın yılın ikinci çeyreğinde başlayan daralma, makine-teçhizat alımlarında ise yılın son çeyreğinde meydana gelen düşüş neticesinde %7,3 oranında küçülmüştür.

Özel sektör yatırımları %7 oranında daralmıştır.

Seçilmiş Harcama Kalemlerine Göre GSYH (Yıllık Reel Değişim, %)				
	2007	2008	GSYH'de Pay	GSYH Değişimine Katkı
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	4.7	1.1	100.0	1.1
Yerleşik Hanehalklarının Tüketimi	4.6	0.3	68.4	0.2
Devletin Nihai Tüketim Harcamaları	6.5	1.8	10.1	0.2
Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu	5.4	-4.6	24.3	-1.2
Kamu	6.3	13.1	3.7	0.4
Özel	5.3	-7.3	20.6	-1.6
Stok Değişimleri	A.D.	A.D.	0.2	0.3
Mal ve Hizmet İhracatı	7.3	2.6	25.4	0.7
Mal ve Hizmet İthalatı (-)	10.7	-3.1	28.3	-0.9

Kaynak: TÜİK

2008 yılında sabit fiyatlarla, ihracatın milli gelirdeki payı %25, ithalatın payı ise %28 olmuştur. Net ihracatın milli gelirdeki payı 2003 yılından beri negatif olup payı artmaktaydı. 2008'de bu pay azalmaya başlamıştır. Net ihracat büyüme rakamını 0,3 puan aşağıya çekmiştir. Stok birikimi ve istatistiki hata ise, %1,1'lik büyümenin 0,3 puanını oluşturmuştur.

Net ihracatın büyümeye etkisi negatif olmaya devam etmiştir.

Milli gelirin oluşumu sektörler bazında incelendiğinde, tarımda 2007 yılındaki daralmanın ardından, 2008 yılında %4 büyüme yaşandığı görülmektedir.

Katma değer yaklaşık dörtte birini oluşturan imalat sanayinde büyüme %1'in altına inmiştir.

İmalat sanayinde katma değer artışı %1 civarına inmiştir.

Seçilmiş Sektörlere Göre GSYH (Yıllık Reel Değişim, %)				
	2007	2008	GSYH'de Pay	GSYH Değişimine Katkı
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	4.7	1.1	100.0	1.1
Tarım, Avcılık ve Ormanlık	-7.0	4.1	8.9	0.4
İmalat Sanayi	5.6	0.8	24.0	0.2
İnşaat	5.7	-7.6	5.9	-0.5
Toptan ve Perakende Ticaret	5.7	-0.9	13.0	-0.1
Ulaştırma, Depolama ve Haberleşme	7.1	1.6	14.7	0.2
Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri	9.8	9.1	10.6	0.9
Konut Sahipliği	2.1	2.3	4.8	0.1
Gayrimenkul, Kiralama ve İş Faaliyetleri	13.9	6.8	3.4	0.2
Kamu Yönetimi ve Savunma, Sosyal Güv.	1.2	0.9	3.1	0.0

Kaynak: TÜİK

Bir diğer önemli değişim, inşaat sektöründe gerçekleşmiş, önceki yıl %6 büyüyen sektör, 2008'de %8'e yakın daralmıştır. Gayrimenkul sektöründe ise büyüme 2007 yılının yarısı kadar, %7 seviyesinde olmuştur.

Mali aracı kuruluşlar 2008 yılında milli gelirin %11'ini oluşturmuştur.

Sanayi üretimi 2008'de %1 daralmıştır.

Aylık sanayi üretim endeksleri, sanayi alt sektörleri hakkında detaylı bilgi vermektedir. Endeks 2008 yılı içerisinde 2005 yılını baz alacak şekilde hesaplanmaya başlanmıştır. Bu esnada, verilerin kapsamı genişletilmiş ve güncellenmiştir. Rakamlar sanayide yıllık ortalama üretim tutarının önceki yıla göre %1 oranında daraldığını göstermektedir.

Sanayi üretimindeki büyüme yıl boyunca düşüş eğiliminde olmuş, Ağustos ayından itibaren ise üretim önceki yıla kıyasla gerilemeye başlamıştır.

En önemli daralma ara mallarında meydana gelmiştir.

Ana sanayi grupları sınıflamasına göre, yıl ortalamasında en önemli daralma ara malı üretiminde olmuş, yıllık üretim %4'e yakın düşüş göstermiştir. Dayanıksız tüketim malları imalatı dayanıklı tüketim malları imalatından daha hızlı gerilemiştir. Enerji ve sermaye mallarında ise büyüme kaydedilmiştir. Ancak, bu gruptaki üretimin de yılın son aylarında daralma yönünde hareket ettiği görülmektedir.

Seçilmiş Sektörlere Göre Sanayi Üretim Endeksi (Yıllık Ortalama, % Değişim)	2007	2008
Toplam Sanayi	6.9	-0.9
Ara Mali	6.7	-3.7
Dayanıklı Tüketim Mali	3.4	-0.5
Dayanıksız Tüketim Mali	4.4	-1.5
Enerji	7.3	4.0
Sermaye Mali	12.8	2.2
Madencilik ve Taşocakçılığı	8.3	7.5
İmalat Sanayi	6.7	-1.8
Gıda Ürünleri ve İçecek	3.0	4.1
Tekstil Ürünleri	0.6	-10.7
Giyim Eşyası	6.6	-12.0
Kök Kömürü, Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri	0.2	-2.4
Kimyasal Madde ve Ürünleri	8.7	-0.3
Plastik ve Kauçuk Ürünleri	8.1	-3.3
Metalik Olmayan Diğer Mineral Ürünleri	2.1	-1.8
Ana Metal Sanayii	10.7	-2.0
Metal Ürünleri	8.6	-6.8
Makine ve Teçhizat	6.2	-4.8
Büro Makineleri ve Bilgisayar	-19.5	6.9
Elektrikli Makine ve Cihazlar	17.1	0.5
Motorlu Kara Taşıtı ve Römork	9.5	5.9
Diğer Ulaşım Araçları	64.1	4.5
Elektrik, Gaz, Su	8.7	3.8

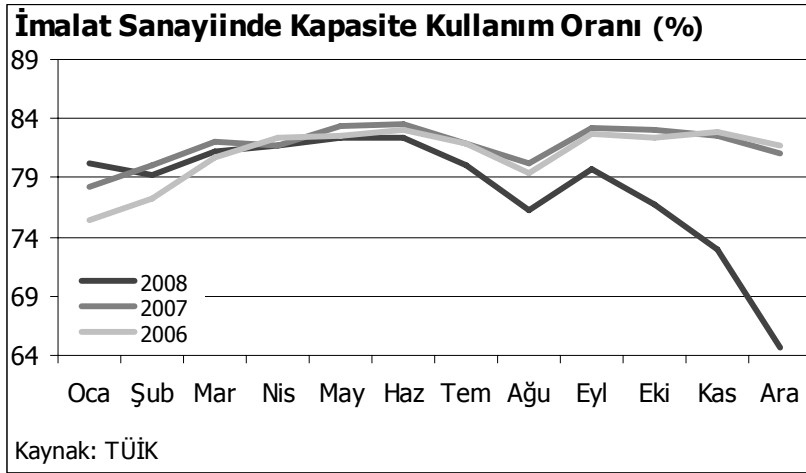
Kaynak: TÜİK

2008 yılı ortalamasında imalat sanayiinin 22 alt sektörünün 12'sinde üretim azalmıştır. Önceki yıl sınırlı büyüme sergilemiş olan tekstil ve giyim eşyasında, üretimin ortalama %11-12 seviyesinde gerilediği görülmektedir. Gıda ürünleri ve içecek sektörü yapısal olarak ekonomik konjoktüre nispeten daha az

duyarlıdır. Bu sayede, sektörde üretim %4 oranında büyümüştür. Üretimin ortalamada artış sergilediği sektörlerin çoğunda yıl sonuna doğru bir daralma eğilimi gözlenmektedir.

2008 yılının ikinci yarısında belirginleşen imalat sanayindeki daralma, kapasite kullanım oranlarının ciddi oranda gerilemesine neden olmuştur. Yıl ortalamasında %72 olarak gerçekleşen oran, sene sonunda bayram tatilinin de etkisiyle %64'e inmiştir.

Kapasite kullanım oranı önemli ölçüde gerilemiştir.

2002 yılından beri milli gelirdeki hızlı büyümeye rağmen, işsizlik oranı gerilememiş ve %10 civarında kalmıştı.

Hükümet Mayıs ayında yaptığı kanun değişikliğiyle, mevcut istihdama ilave olarak işe alınan 18-29 yaş arası gençler ile kadınların sosyal güvenlik işveren primlerinin beş yıl boyunca İşsizlik Sigortası Fonu kaynaklarından karşılanmasını öngörmüştür. Yanı sıra, işgücü piyasasına yönelik araştırma ve planlama çalışmaları için kaynak ayrılması planlanmış, İşsizlik Sigortası Kanununun kapsamı genişletilmiş, özel sektörde eski hükümlü ve terör mağduru çalıştırılma zorunluluğu kaldırılmış ve zorunlu özürü çalıştırma oranı düşürülmüştür.

İşsizlik Sigortası Fonu ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır.

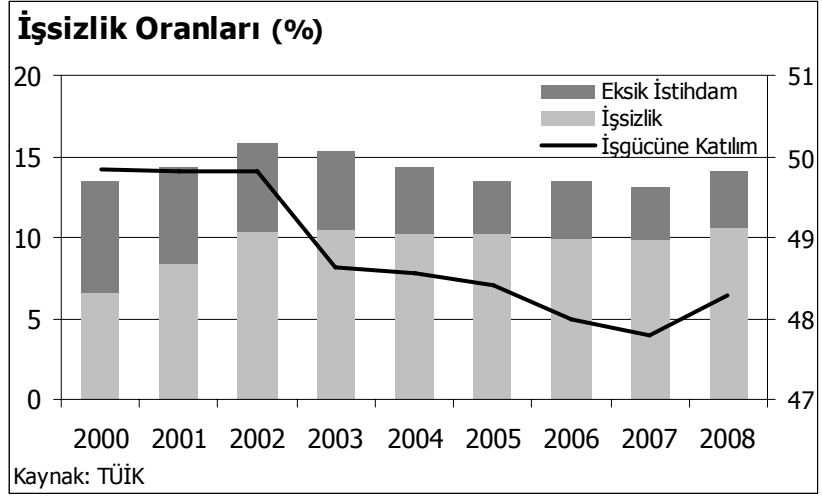
Kanun değişikliğiyle ayrıca Sosyal Güvenlik Kurumuna borcu bulunmayan işverenlerin sigorta primlerinin beş puan indirilmesi, farkın Hazine tarafından karşılanması öngörülmüştür.

Yıl ortasında yapılan bu değişikliklere rağmen, 2008 yılının ilk üç çeyreğinde %10 seviyelerinde kalan işsizlik oranı, son çeyrekte hızla artmış ve yılın son ayında %14'e kadar yükselmiştir. 2008 yılı ortalamasında 2,6 milyon kişi olan işsiz sayısı, Aralık ayında 3,3 milyona çıkmıştır. 2007 sonunda %13 olan tarım dışı işsizlik oranı %17'ye, 15-24 yaş grubundaki işsizlik oranı ise %21'den %26'ya çıkmıştır.

İşsizlik oranı yıl sonunda %14'e çıkmıştır.

Eksik istihdam, daha fazla çalışmaya müsait olan kişileri göstermektedir. Yıl ortalamasında, eksik istihdam edilen kişilerin

sayısı da 740.000 kişiden 830.000 kişi civarına çıkmıştır. Eksik istihdama dair istatistikler 2009 yılında güncellenmektedir.

**İşgücüne katılma oranı
%48'de kalmıştır.**

Çalışma çağındaki nüfus 2008 yılı için 50 milyon kişi, işgücü tanımına giren kişi sayısı ise yalnızca 24 milyondur. Son yıllarda düşüş gösteren işgücüne katılma oranı 2008 yılında ufak bir artışla %47,8'den %48,3'e çıkmıştır. Toplam nüfusta %48 olan işgücüne katılım oranı, kadınlarda %25'tir. İstihdam edilen kadınların sayısı 2008 ortalamasında 5,7 milyon olup, bu kişilerin yarısı tarım sektöründe çalışmaktadır.

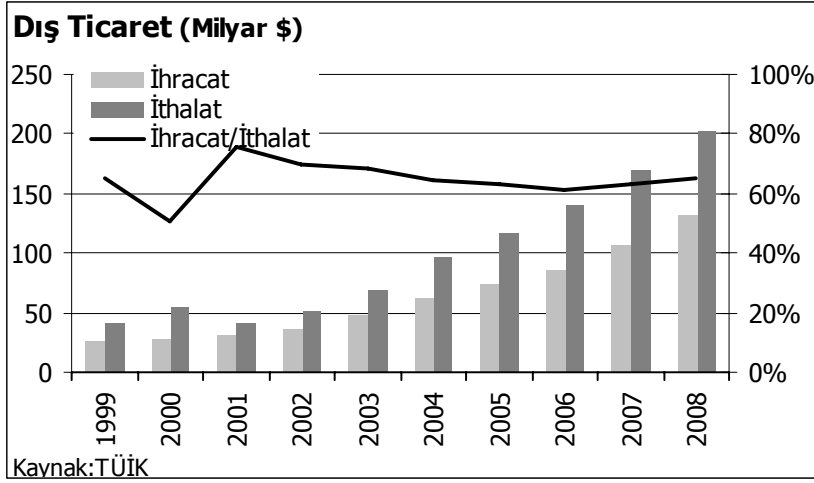
**2009'da ekonomik
aktivitede daralma
beklenmektedir.**

"2008 Yılı Katılım Öncesi Ekonomik Programı"nda 2009 yılında milli gelirin reel anlamda %3,6 oranında daralması, işsizlik oranının ise yıl ortalamasında %13,5 seviyesinde gerçekleşmesi öngörülmektedir.

ÖDEMELER DENGESİ

Elverişli uluslararası konjunktürde hem ihracat, hem de ithalat tutarları son altı yılda yaklaşık dört katına yükselmiş, bununla birlikte cari işlemler açığı da dikkate değer bir seviyeye çıkmıştır. Bu bölümde önce dış ticaret, ardından ödemeler dengesi istatistikleri incelenecektir.

2008 yılında, son çeyrekte küresel ekonomik krize bağlı olarak hem ihracat hem de ithalatın artış hızı ivme kaybetmiştir. Yılın ilk dokuz ayında kaydedilen artışlar, yılın son çeyreğinde düşüğe dönmüştür. İthalatın daha çabuk etkilenmesiyle, ihracatın ithalatı karşılama oranı 2007 sonunda %63 iken, 2008 sonunda %65'e yükselmiştir.

Dış ticaret hadlerinde 2007 yılında başlayan iyileşme, 2008 yılının son çeyreğinde küresel krizle beraber sekteye uğramıştır. 2008 yılında ihracat fiyatları ortalama %16 artarken, yıl sonu itibariyle 12 aylık değişim %10'luk bir düşüşe işaret etmektedir. İhracat hacminde ise yıl ortalamasında %7'lik artış meydana gelmiştir. Toplamda, yıllık ihracat %23 artışla 132 milyar \$'a, yeni bir rekor seviyeye yükselmiştir. Avro cinsinden hesaplandığında, artış oranı %15 civarına gerilemektedir.

İhracat 132 milyar \$'la yeni bir rekora çıkmıştır.

Dış Ticaret (Milyon \$)	2007	2008	Değ.
İhracat (f.o.b.)	107,272	131,966	23%
İthalat (c.i.f.)	170,063	201,960	19%
Dış Ticaret Açığı	-62,791	-69,995	11%
İhracat/İthalat	63%	65%	--

Kaynak: TÜİK

İhracatta en yüksek paya (%14) sahip olan kara taşıtları ihracatındaki artış, yılın son aylarındaki ciddi düşüşler neticesinde %15 seviyesinde kalmıştır. Artan fiyatlarla beraber, demir-çelik ihracatı %79 artışla (15 milyar \$) en fazla artış sergileyen sektörlerden olmuştur. Makine, mekanik cihazlar ve kazanlar ise %17 artışla 10 milyar \$ gelir sağlamıştır. İhracatta %10 paya sahip olan giyim eşyası ihracatı ise %2 civarında gerilemiştir.

Tekstil ihracatı gerilemiştir.

2008 yılında toplam ihracatın %48'i AB ülkelerine yapılmakla beraber, bu gruba yapılan ihracatın yalnızca %5 artmasıyla payı önceki yıla göre gerilemiştir. Kuzey Amerika ülkelerine yapılan ihracattaki artış da %6'da kalmıştır. Öte yandan, Yakın ve Orta Doğu ülkeleri %68 artışla Türkiye'nin ihracatının en fazla arttığı gruplardandır. Bu ülkelerin ihracattaki payı 2007'de %14 iken, 2008'de %19'a çıkmıştır.

İhracat pazarlarında Yakın ve Orta Doğu ülkelerinin payı artmıştır.

İthalat tarafında, 2008 yılında fiyatlar ortalama %20 ile ihracata kıyasla daha fazla artmış iken, yıl sonları karşılaştırıldığında %6 düşüş olmaktadır. Hacim olarak ise ithalat yıl ortalamasında %1 kadar daralmıştır. Dolar bazında, toplam ithalat %19 artışla 202

milyar \$'i bulmuştur. Avro bazında artış %10 civarına gerilemektedir.

En yüksek büyüme, ara malları ithalatında meydana gelmiştir.

İthalatın üçte ikisi ara mallarından oluşmaktadır. Ara malları ithalatı %23 artışla 152 milyar \$'i bulmuştur. Ara malları altında izlenen demir çelik ithalatı, sektörde artan fiyatlara paralel olarak %43 artışla 23 milyar \$ olmuştur. Mineral yakıt ve yağlar kalemi de, %42 artışla 48 milyar \$'a yükselmiştir. Uluslararası piyasalarda ham petrolün varil fiyatı 2008 yılına 90 \$ seviyelerinden başlayıp, yaz aylarında 140 \$'a kadar yaklaşmıştır. Yılın son çeyreğinde ise, küresel krizle beraber fiyatlar hızla 35 \$ civarına inmiştir.

Tüketim malları ve sermaye malları ithalatı yılı sırasıyla %15 (21 milyar \$) ve %3 (28 milyar \$) artışla kapamıştır.

K. Amerika ile Yakın ve Orta Doğu'dan ithalat artmıştır.

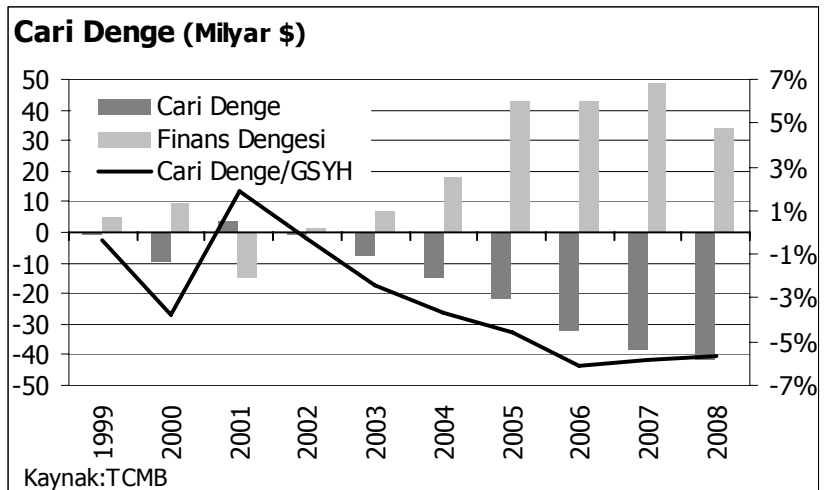
İthalat yapılan ülkelere bakıldığında, Rusya Federasyonu (%33 artışla 31 milyar \$) ilk sırada yer almaktadır. İkinci sırada Almanya (%7 artışla 19 milyar \$), üçüncü sırada ise Çin Halk Cumhuriyeti (%18 artışla 16 milyar \$) gelmektedir. Kuzey Amerika ülkelerinden yapılan ithalat %48 artışla 13 milyar \$ olurken, petrol ihracatçısı ülkeleri içeren Yakın ve Orta Doğu ülkelerinden yapılan ithalat %39 artışla 18 milyar \$'i bulmuştur. Avrupa Birliği üyelerinden yapılan ithalattaki artış ise %9'da kalmıştır.

İhracatın ithalatı karşılama oranı %65'e çıkmıştır.

İhracatın ithalatı karşılama oranında 2002 yılında başlayan gerileme trendi 2007'de tersine dönmüştü. Bu eğilim 2008'de devam etmiş ve bu oran %63'ten %65'e çıkmıştır.

2008 yılında yabancı sermaye girişi azalmış, resmi rezervler düşmüştür.

İleriki tabloda yer alan ödemeler dengesine bakıldığında, 2008 yılında cari işlemler açığının arttığı, ancak Eylül ayından itibaren küresel ekonomik krizle daralma eğilimine girdiği görülmektedir. Öte yandan, sermaye girişi de azalmış, resmi rezervler beş yıllık aradan sonra ilk defa düşmüştür.

Cari işlemler dengesinde ihracat rakamları, TCMB tarafından tahmin edilen ve "bavul ticareti" olarak bilinen kayıt dışı ihracatı da içermektedir. 2008 yılında toplam ihracat böylelikle 141 milyar \$'a ulaşmaktadır. 6 milyar \$'lık bavul ticaretinin dahil edildiği dış ticaret açığı, 2008 yılında %14 artışla 53 milyar \$'a yükselmiştir.

Bavul ticaretinin dahil edildiği dış ticaret açığı %14 artmıştır.

2008 yılı başında GSYH serilerinde yapılan güncelleme paralelinde, ödemeler dengesi istatistiklerinde de serbest bölgeler yurtiçinde yerleşik kişiler olarak değerlendirilmeye başlanmış, veriler geriye dönük olarak revize edilmiştir.

2008 yılında net turizm gelirleri %21 artışla 18 milyar \$'a yükselmiştir. Turizm istatistikleri, yabancı ziyaretçi sayısının 2007'ye kıyasla %15, kişi başına ortalama harcama tutarının ise %5 oranında arttığına işaret etmektedir.

Gelir dengesi hesabı ise, özellikle özel sektörün dış borç faiz ödemeleri ve son yıllarda artan doğrudan yatırımlara bağlı olarak yurtdışına kâr transferleri sonucu artmaya devam etmiş, 8 milyar \$ açık vermiştir. 1,3 milyar \$'lık işçi geliriyle beraber, cari transferler hesabı 2 milyar \$ giriş kaydetmiştir.

Ödemeler Dengesi (Milyon \$)			
	2007	2008	Değ.
Cari İşlemler Hesabı	-38,219	-41,623	9%
Mal Dengesi	-46,677	-53,174	14%
İhracat (f.o.b.)	115,364	140,748	22%
Bavul Ticareti	6,002	6,200	3%
İthalat (f.o.b.)	-162,041	-193,922	20%
Hizmet Dengesi	13,323	17,457	31%
Turizm	15,227	18,404	21%
Diğer	-1,904	-947	-50%
Gelir Dengesi	-7,108	-7,924	11%
Cari Transferler	2,243	2,018	-10%
Finans Hesabı	48,637	34,294	-29%
Doğrudan Yatırım	19,940	15,400	-23%
Portföy Hesabı	717	-4,778	-766%
Diğer Yatırımlar	27,980	23,672	-15%
Merkez Bankası	-1,448	-1,789	24%
Genel Hükümet	82	-959	A.D.
Bankalar	341	-1,031	A.D.
Diğer Sektörler	29,005	27,451	-5%
Net Hata ve Noksan	1,597	4,571	186%
Rezerv Varlıklar (-artış)	-12,015	2,758	-123%
Resmi Rezervler	-8,032	1,057	-113%
IMF Kredileri	-3,983	1,701	-143%

Kaynak: TCMB

Sonuçta, artan dış ticaret açığı ile faiz ve kâr transferleri neticesinde cari işlemler açığı %9 artışla 42 milyar \$'a çıkmıştır. Cari işlemler açığı 2004 yılında 2 misline çıktıktan sonra, 2005 ve 2006'da %40'ın üzerinde artış göstermişti. 2007 ve 2008 yıllarında ise, artış hızında bir yavaşlama görülmektedir. Cari

Cari işlemler açığı milli gelirin %5,6'sı kadardır.

işlemler açığının milli gelire oranı, 2006 yılında %6,1'den, 2007 sonunda %5,8'e, 2008'de ise %5,6'ya gerilemiştir.

Ödemeler dengesinin sermaye hareketleri incelendiğinde, cari işlemler açığının doğrudan yatırımlar ile özel sektörün aldığı dış krediler tarafından finanse edildiği görülmektedir.

Doğrudan yatırımlar 15 milyar \$'a inmiştir.

Doğrudan yatırımlar, son dört yıl ortalamasında, finans hesabının yaklaşık %40'ını oluşturmuştur. 2007'de 20 milyar \$'la tarihinin en yüksek seviyesine çıkmış olan bu tutar, 2008 yılında daha ihtiyatlı bir küresel yatırım ortamında 15 milyar \$'da kalmıştır.

Mali kuruluşlara 6 milyar \$'lık doğrudan yabancı yatırım yapılmıştır.

Doğrudan yatırımların 3 milyar \$'lık kısmı gayrimenkul yatırımlarıdır. Son dört yılda yabancıların gayrimenkul yatırımları 11 milyar \$ düzeyinde gerçekleşmiştir. Aynı dönemde, sermaye yatırımlarının sektörlere göre dağılımı, mali aracı kuruluşların 60 milyar \$'lık toplam yatırımların %47'sini yarattığını göstermektedir. 2008'de yapılan 15 milyar \$'lık sermaye yatırımının ise 6 milyar \$'ı bu sektöre yapılmıştır. Bilindiği üzere, mali sektörün üretimi yurtiçi piyasaya yönelik olup, döviz yaratacak yapıda değildir.

Yabancılar portföy yatırımlarını azaltmıştır.

Portföy yatırımı tarafında, özellikle Ağustos ayından itibaren yabancı yatırımcıların hisse senedi yatırımlarını azalttıkları gözlenmektedir. Öte yandan, yabancılar yıl içinde 5 milyar \$'lık devlet iç borçlanma aracı satmış, buna karşın yurtdışı tahvil (eurobond) alımları ise net 600 milyon \$ civarında kalmıştır.

Yurtdışından uzun vadeli kredi kullanımı artmaya devam etmiştir.

Diğer yatırımlarda, kamu kesimi ile bankaların net kredi geri ödemesinde bulunduğu görülmektedir. Yine de, özel sektörü ifade eden diğer sektörlerin net anlamda kredi sağlayabilmesi sayesinde 24 milyar \$'lık sermaye girişi olmuştur. Ancak yılın son çeyreğinde bu kesimin de net borç ödeyicisi olduğu görülmektedir.

Sonuçta, 2008'de finans hesabında önceki yıla göre %29 düşüşle 34 milyar \$'lık sermaye girişi meydana gelmiştir.

Öte yandan, ölçüm hataları ile kaynağı belirsiz döviz hareketlerini yansıtan net hata ve noksan kalemi 5 milyar \$'a yakın giriş kaydetmiştir. Yılın ilk dokuz ayında 8 milyar \$'a yakın çıkış kaydedilen bu kalemden, yılın son çeyreğinde 12 milyar \$'lık giriş olmuştur. Bu değişimin, kısmen krizin etkisiyle yastık altı tabir edilen döviz cinsinden birikimlerin sisteme girişini yansıttığı düşünülebilir.

2008 yılında Hazine, IMF anlaşmasının son kredi dilimi olan 3,6 milyar \$'lık kredi kullanımına karşılık, 1,7 milyar \$ geri ödeme yapmıştır.

Cari işlemler açığı artarken, sermaye girişinin azalması neticesinde, 2003 yılından beri aralıksız artış gösteren resmi

rezervler 3 milyar \$ azalmıştır. Sonuç olarak, 2008 yılı sonunda TCMB'nin altın dahil net uluslararası rezervleri 76 milyar \$'dan 74 milyar \$'a inmiştir.

2008 sonunda net rezervler 74 milyar \$'a inmiştir.

2009 yılında tüm dünyada ekonomik aktivitede yavaşlama beklenmektedir. IMF'nin dünya milli gelirindeki reel değişim tahmini Ekim 2008'de %3 seviyesinde iken, bu rakam Nisan ayında %1,3 seviyesinde bir küçülmeye dönüşmüştür. Bu ortamda, 2008 Yılı Katılım Öncesi Ekonomik Programında Türkiye'nin cari işlemler açığının 2009 yılında önemli ölçüde daralarak 11 milyar \$'a (milli gelirin %1,9'u) inmesi öngörülmüştür.

2009 yılında dünya ekonomisindeki büyümenin yavaşlaması beklenmektedir.

IMF'nin 2009 GSYH Değişimi Tahminleri (%)				
	2008/10	2008/11	2009/01	2009/04
Dünya	3.0	2.2	0.5	-1.3
Gelişmiş Ülkeler	0.5	-0.3	-2.0	-3.8
Avro bölgesi	0.2	-0.5	-2.0	-4.2
Gelişmekte Olan Ülkeler	6.1	5.1	3.3	1.6

Kaynak: IMF

Dış borç istatistikleri incelendiğinde, ödemeler dengesindeki gelişmelere paralel olarak, 2008 yılında özel sektör borç stokundaki artışın yavaşladığı dikkat çekmektedir. Yılın üçüncü çeyreğinde 291 milyar \$'a çıkan toplam rakam, sene sonunda 277 milyar \$'a inmiştir. Yine de, son beş yılda toplam dış borç stokunun iki misline ulaştığı dikkat çekmektedir.

Özel sektör dış borç stokundaki artış yavaşlamıştır.

2008 yılında özel sektörün uzun vadeli borç stoku 19 milyar \$ artışla 140 milyar \$'a çıkmıştır. Dış borç stokunun üçte ikisini özel sektör oluşturmaktadır. Kamunun toplam dış borç stoku ise, 2008 yılında 5 milyar \$ artarak 78 milyar \$ olmuştur. TCMB'nin dış borcu 2 milyar \$ düşüşle 13,5 milyar \$'a inmiştir.

Dış Borç Stoku (Milyon \$)			
	2007	2008	Değ.
Toplam Dış Borç	248,958	276,834	11.2%
Kısa Vadeli	43,192	50,714	17.4%
Kamu	2,163	3,248	50.2%
TCMB	2,282	1,856	-18.7%
Özel	38,747	45,610	17.7%
Uzun Vadeli	205,766	226,120	9.9%
Kamu	71,321	74,917	5.0%
TCMB	13,519	11,664	-13.7%
Özel	120,926	139,539	15.4%
Dış Borç Stoku/GSYH	38.4%	37.3%	--

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Dış borcun milli gelire oranı, 2001'de %58'den 2005'te %35'e kadar inmişti. Bu oran, 2008 sonunda %37,3 olmuştur. Hazine'nin açıkladığı son tahminlere göre, 2009 yılında özel sektörün 50 milyar \$, kamu kesiminin ise 13 milyar \$ uzun vadeli dış borç (anapara ve faiz) geri ödemesi mevcuttur.

2009 yılında 62 milyar \$ dış borç ödemesi öngörülmektedir.

